

## МЕТАФОРА У ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ ПРЕДЗМАЈЕВСКОГ ПЕРИОДА – СТИЛИСТИЧКИ И МЕТОДИЧКИ АСПЕКТ

**САЖЕТАК:** Иако представља почетак историје српске поезије за децу, предзмајевско песништво до данас није добило системски опис стилског репертоара, а нису озбиљније сагледане ни могућности његовог укључења у васпитно-образовну праксу. Стога је циљ овог текста да: 1) пружи детаљан опис дистрибуције метафоре у песништву за децу предзмајевског периода, 2) укаже на идеолошке аспекте њене употребе, 3) оцрта потенцијалне методичке импликације спроведене анализе. Овакав опис представљао би поуздану референтну тачку за проматрање промена у употреби метафоре у канонском низу српске поезије за децу. С друге стране, представљена анализа могла би да отвори пут за даља промишљања актуализације предзмајевских стихова у предшколском и школском контексту.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** поезија за децу, предзмајевски период, стилистика, идеологија, методика развоја говора, методика наставе српског језика и књижевности

У српској поезији за децу, најчешће се као преломне виде три тачке: појава песама за децу Јована Јовановића Змаја, објављивање поема Александра Вуча и штампање првих песама Душана Радовића (нарочито његове збирке *Поштована децо*; уп. Пијановић 2014: 15; Опачић 2014: 724). На рубу такве периодизације, предзмајевски период посматра се различито, а два кључна проблема представљају непрецизно одређење времена у којем траје и одређења *деције*

поезије. Коначан консензус у критици до данас није постигнут, па треба поменути да ћемо под предзмајевским периодом подразумевати песме за децу настале између 1765. и 1880. године – између *Мелодије к њролећу* Захарије Орфелина, која се сматра првом српском песмом за децу (в. за то Опачић 2011: 12), и покретања Змајевог листа *Невен*, путем којег је овај песник извршио пресудан утицај на српску дечју поезију (уп. Вукомановић Растегорац 2016: 6–7). Под дечјом поезијом наведеног периода подразумевамо књиге песама, циклусе и појединачне песме: 1) који су у проматраном раздобљу посматрани као поезија за децу, а таквим се могу сматрати и данас, 2) који се из данашње перспективе могу сматрати поезијом за децу чак и ако то у време њиховог настанка није посебно експлицирано, и 3) који можда данас „не могу представљати дечју лектуру”, али су то очевидно били или су могли то да буду у проматраном периоду.<sup>1</sup>

\* vukomanovicv@yahoo.com

<sup>1</sup> У вези с примерима под 1) и 2) углавном нема већег разлике међу критичарима; она су изразитија у (не)прихватању оних песама које би се могле сврстати у трећу групу. У великој мери проблем се може свести на то да ли песме које тематизују смрт треба сматрати делом дечје књижев-

У новије време настао је већи број текстова који се баве одређеним стилским поступцима у поезији за децу, најчешће у луку од првих збирки Душана Радовића до савременог песништва (уп. нпр. Грујић 2021; Кебара 2012, 2020; Максимовић 2010; Милановић 2008; Мићић 2008; Симић и Јовановић Симић 2014; Спасић 2012, 2021, 2022; Стамболић 2021; Чутура 2010; в. и књигу текстова Ковачевић 2022). Систематичнији поглед на употребу одређеног стилског средства могао би можда да пружи и одговор на питање какве су природе ограничења која се у поезији за децу постављају с обзиром на узрастне разлике имплицитног читаоца и аутора. У вези с тим, на наредним страницама анализираћемо употребу метафоре у предзмајевској поезији за децу и младе, и то: 1) дистрибуцију метафоре у песништву за децу предзмајевског периода и 2) идеолошке аспекте њене употребе.<sup>2</sup>

Такође, независно од тога што усвајање *војма* метафоре није прописано програмом за прва четири разреда основне школе (НПСЈ), јасно је да ниједна читанка не може да заобиђе ово стилско средство (уп. Јанићијевић 2016: 108–111), а извесно је и то да деца већ у предшколском периоду „дешифрирају“ метафоричне преносе (в. Мићић 2020: 31–79). Испитивање Емилије Лазаревић и Јелене Стевановић (2018:

ности. Из данашње перспективе, могло би се чинити оправданим да се из корпуса од стране поједине песме Ј. Сундечића, Ђ. Рајковића и П. Деспотовића које говоре о смрти („Гробљ“; „На майчиномъ гробу“, „Родитељи у гробу“; „Завет на гробу“). Ми пак верујемо да то не треба чинити већ стога што су сами аутори експлицирали коме су своје стихове наменили: сачинитељ *Низа граџоц(ј)еној бисера* песме посвећује „милој србској дѣчици“; на насловној страни *Невена* стоји да су то „песме за децу“; Ђ. Рајковић пише да је свој *Јед и мед* саставио „за србску младеж и њне пријатељ“. Прецизан списак песама анализираних у овом раду налази се у одељку „Извори“.

58) показало је да су деци међу метафорама најразумљивије оне у којима конкретна именица метафорички замењује апстрактну (*глава* ← *йамей*; *ласџа* ← *йролеће*); нешто мање разумљиве биле су оне где конкретна именица метафорички посредује другу конкретну именицу (*бисер* ← *зуб*; *језеро* ← *око*), а као најтеже за разумевање показале су се метафоре у којима је једну апстрактну именицу метафорички заменила друга апстрактна именица (*мрак* ← *ройство*). Такође, поменуто истраживање указало је на важност дететовог искуства са предметима, бићима и појавама који се путем метафоре откривају.<sup>3</sup> Имајући све то у виду, на крају рада осврнућемо се и на: 3) потенцијалне методичке импликације пружене анализе.

Метафора је једна од најфреквентнијих фигура у поетском језику уопште, па не чуди и њено знатно присуство у анализираној поезији.<sup>4</sup> Доста су честе, ако не и најчешће, метафоре ко-

<sup>2</sup> Предзмајевска поезија за децу обично се узима као прототип дидактичне поезије за децу – она „показује, пре свега, потребу писаца да децу васпитају и подуче моралним вредностима, а тек онда бригу о естетској мери песме или дечјој природи“ (Опачић 2011: 21). Може се претпоставити да у стварању такве дидактичности, која неминовно у себе укључује идеологичност текста, учествују и одређени поступци стилизације (Сарленд 2013; поводом предзмајевске поезије: Вукомановић Растегорац 2017).

<sup>3</sup> На овај фактор у разумевању пренесеног значења речи упућује и Ђурђа Солеша Гријак (2009: 130) када говори о дечјем одгонетању загонетака. Успешност у овом погледу зависи, према овој ауторки, од степена сазнајног и говорног развоја, као и од претходног искуства детета са загонеткама.

<sup>4</sup> О природи метафоре као језичког механизма и стилске фигуре исписано је мноштво релевантних научних текстова – в. нпр. класични зборник на ову тему *Метифора, фигура и значење* (Којен 1986); такође и: Гортан-Премк 2004: 85–109; Драгићевић 2007: 147–160; Ковачевић 2015: 17–32. У овом раду, метафора се разуме као „употреба једног означитеља уместо другог на принципу одабира (парадигматског), а на основу неке сличности са другим означеним“ (Katnić Bakaršić 2001: 113).

је треба да представе одређени религијски маркирани појам. Уп.:

Бог → врело правде, извор доброта, крепост, нада, ограда, причина дивота, штит: Он [= Бог] је извор од доброта, / Он је врело сваке правде, / И причина свих дивота! – ПД 38, Тебе [= Бога] сву мою наду, / Ограду, крѣпость, штитъ – ЈСд 17;

Богородица → звезда наше среће, извор живота: Ты [= Богородица] с' живота изворъ само! / Наше среће звѣзда сама – ЈСд 25;

хришћанство → бич који прогони демоне, кључ који отвара рај, млат који обара пакао: Христѣянство ключъ є оный, / Кой човѣку рай отвара; / Бичъ, демоне кой прогони, / И млатъ, пака' кой обара – ЈСд 23;

јеванђеље → спасни лек: И спаснимъ лѣкомъ [→јеванђељем, хришћанским учењем] / Исцѣли юшъ – ЈСд 36;

рај → божја житница, вечни двор, горњи град, царство: У божју си пре времена / Житницу [→ рај] се преселио – ПД 20, И гди душа твоя чиста / Вечный себи избра дворъ [→ рај] – ЋР 6, Сава и сада, / У горнѣмъ граду [→ рају], / Предъ Бога пада, / Подиже гласъ – ЈСд 37, Ти ћеш нама царство [→ рај] дати – ПД 25.

Појмови који алтернирају са религијским потичу из сфере предмета (*бич, кључ, лек, шѣишѣ* и сл.), имена места (*ѣрад, житѣница*), неживе природе (*врело, извор*) или небеских тела (*звезда*), а њима ваља придодати оне којима се исказују апстракције, попут врлина (*доброша, нада, срећа*). Мисао о хришћанству тако се концептуализује уз помоћ вредносно позитивних појмова, а они пак имплицитно деле простор егзистенције на више равни. Пре свега, остварена је подела између овог и будућег, загробног живота, при чему је потоњи означен као важнији (трајање у њему је трајање у *ѣорњем* гра-

ду, у двору који је *вечан* итд.). Па опет, оба простора су дуалистички репрезентована. Унутар овог живота могућа је егзистенција која није хришћанска и она која то јесте. Прихватање хришћанских постулата кроз прихватање јеванђеља јесте узимање *сиасној лека* – тако се простор вере уобличује преко представа спаса и здравља, док се имплицитно формира и онај други, у којем се за благу вест не зна и тај је простор место болести. Религијски ентитети се кроз метафоризацију поистовећују са *извором, житѣнициом* или *звездом* – унутар таквих метафоричких именована сугерише се њихова насушност у живљењу, јер – једноставније речено – без воде, хране и светлости нема ни живота. Однос између два простора није статичан: употреба *оѣраге* и *шѣишѣ*, те *бича* и *млатѣ* указује на сталну борбу између ових светова, при чему се свет ван хришћанства претежније види као онај који напада и од којег је потребна одбрана, а понекад и употреба силе. Занимљиво је да порозност границе између ова два света прати и порозност граница између *ѣорњег* и *доњег* града. Хришћани припадају овом свету, али ако је њихова вера *бич који ѣроѣни демоне* то значи да су и демони овде, те да од њих прети опасност; хришћанска вера је, такође, као део овог света, *кључ за рај*: врата и раздвајају и спајају ова два града. Испоставља се, наиме, да је у оваквој концептуализацији живљења јача граница између добра и зла него између живота и смрти. Земаљски живот у хришћанству и загробно трајање у рају ближи су једно другом него земаљски живот у хришћанству и земаљски живот изван њега.

Историјске прилике битно одређују романтичарски дух у српској поезији, па и дечја поезија овде у себи носи патриотски и ослободилачки набој (уп. и Вукомановић Растегорац

2017). У стиховима метафоричку транспозицију добијају појмови *домовине* и *отаџбине*, односно различити називи борца за слободу и типична оружја. Уп.:

домовина, отаџбина → мила мати, најсветлија звезда: Домовино драга / Наша мила мати – СП 66, Ой на небу на високомъ / Една звезда [→ отаџбина] лепо сја, / Ой на небу на широкомъ / Сја звезда најсветлија! – ЋР 8;

српство → бокор цвећа од најлепшег пролећа, круна пуна бисеровог камена: Шта је Српство? Бокор цвећа / Од најлепшег премалећа – МП1 64, Шта је Српство? светла круна / Бисерова кама пуна – МП1 64;

борац, јунак, хајдук → лав, љут змај, сив соко, стена: Љути змаји и лавови [→ јунаци] – МП2 368, Певају га, спомињу га / Да је био соко сив [→ борац, јунак]! – СП 67, А стена [→ хајдук] ћути – и поглед болан / На груд'ма мајке мило одмара – ЈГ 182;

пушка → гром: Но не носте грома свога, / Пуцали су громи [→ пушке] тамо – СлП 28;

сабља → отровна змија: Сабљи нам ковној, змији отровној, / Душмана дај!... – ЈГ 183.

Домовина се у овим песмама поистовећује са члановима породице (*мајка*, *сестра*)<sup>5</sup> и небеским телима (*звезда*), јунаци са становницима животињског света (*лав*, *соко*), митолошким појмовима (*змај*) или елементима неживе природе (*стена*). Пушка се означава именом природне појаве (*гром*), а сабља именом животиње која је отровна (*змија*). Концептуализација домовине/отаџбине, премда се чини сасвим јасном, вишеслојна је. Пре свега, антропоморфизација отаџбине омогућава приснији однос са њом – она је из сфере једне апстракције или друштвеним уговором остварене заједнице и томе сл. „преведена” у блиско људско биће, и то не било које, него спочетка баш оно са којим

се има најприснији однос који човек у начелу може имати. Мајка је она која доноси на свет, која безусловно воли и која јесте или треба да буде безусловно вољена – да нема ње, ни нашег постојања не би било. Сестра је пак најближе биће женског рода после мајке: док се, рецимо, однос према ма којој другој жени може релативизовати или мењати, сестра је она која је самим чином рођења усвојена као блиска. Премда је поистовећење са женским члановима породице донекле, вероватно, условљено женским родом именице која се метафорички означава, та црта *женскости* уграђује још неке (стереотипне) конотације у однос појединца према отаџбини: будући да припада слабијем полу, отаџбина не само да рађа своје поданике, попут мајке, већ као мајка (и сестра) очекује од свог сина (и брата) да је узме у заштиту онда кад она буде нападнута. У вези с тим је онда и приказивање јунака у борби, који, насупрот антропоморфизованој отаџбини, бивају метафором зооморфизовани,<sup>6</sup> а та се врста преображаја обезбеђује по линији моћи, снаге и храбрости, при чему се прелази граница реалног и залази у митолошко не би ли се хиперболично

<sup>5</sup> Ови се примери, дакако, могу подвести и под персонификацију (прозопопеју) – они се налазе у простору интерсекције метафоре и ње. О њиховом односу в. Ковачевић 2015: 27.

<sup>6</sup> Именовање јунака као *лава*, *сокола* или сл. Даринка Гортан-Премк сврстала би у метафоричне асоцијације засноване на семама колективне експресије. Експресивност оваквих метафора – које су у поезији постале устаљене и данас би важиле за клише – потиче „с једне стране, од експресивности семе из полазног семантичког садржаја и, с друге стране, од тога што је полазни појам у лексичкој хијерархији нижега ранга; појам човека највиши је лексички ранг; све метафоре које полазе од лексема које именују човека или његове делове експресивно су немаркиране, а све метафоре које полазе од ствари, биљака и животиња и завршавају се на именовању човека експресивне су” (Гортан-Премк 2004: 108).

појачале позитивне особености борца. Хиперболизација се одвија и када се представља јунаково оружје: тако пуцањ из пушке постаје гром. Метафора се остварује, дакако, најпре на акустичком нивоу, али у позадини доноси и конотације смртоносности, па чак и праведности (будући да гром долази *odозго*, са места по обичају резервисаног за бога). Не треба заборавити да је домовина виђена и као *звезда* која, осим *свeтлости* у *мраку*, подразумева небеску, узвишену вредност отаџбине – вредност светлог идеала за који се вреди борити, па и погинути. Идеја српства, на којој отаџбина почива, репрезентована је као лепа и вредна (са евентуалном алузијом на монархију/империју – *круна*). Због свега наведеног, не чуди да је верност симболичкој мајци изнад љубави за конкретну мајку, а из тога проистиче још једна метафоричка визија јунака као стене. У стиховима где је та метафора употребљена, хајдук се опрашта од мајке и одлази у борбу. Његова „стеновитост“ подразумева снагу и истрајност, али у исто време и потиснуту осећајност, донекле маргинализовану људскост реакције. На овој равни метафоризације супротстављени су тако конкретност појединачног живота и вредност заједнице, конкретност породице и међуљудских односа симболичкој репрезентацији идеје.

Засебну тематску скупину чине метафорична именована елемената флоре и фауне, појмова који припадају неживој природи или означавају атмосферске појаве и годишња доба:

ружа → мало љубимче: Ружо, љубимче мало, не вени – / Никад не вени!... – ЈГ 171;

зрак → бела свила, злато: Аој, бела свило [→ зраци], / А де си нам била? – ЈГ 167, Данак се златом [→ зрацима, светлошћу] разлио!... – ЈГ 175;

роса → бисер: Сјајна роса на шареном цвећу! / Ој, бисеру [→ росо], на цветној челенци! – ЈГ 174;

снег → меко перје: Из облака на земљицу / Пада перје меко [→ снег] – Г 186;

камен → постеља: А постеља камен ови – БР 20; гај → рај: И ми, друзи, сада гди смо, / Какви ово овде рај [→ гај]? – ЛМ 77;

гора → кућа, мајка, слободни стан: Кућа моја чарна гора – БР 20, Па како мајка, горица лепа, / Да вам не цени јато умилно!!! – ЈГ 172, Здрава нек је – гора наша, / Наш „слободни“ стан! – ЈГ 183;

пролеће → рајско чедо: Јер пролеће – рајско чедо – / Оно ми је цар! – ЈГ 164;

пролећни дан → поносни брале: Крај поносног брала – пролетњега дана – / Са радошћу сиљном / Прима вам се сјај – ЈГ 160.

У овим метафорама поново ће бити присутни појмови који именују чланове породице (*брале, сејка, чедо*), имена места (*кућа, стан*) и неживе природе (*бисер, злато, постојеља, свила*). Биће, међутим, укључени и религијски маркирани појам *рај*. Донекле слично као у случају отаџбине, употреба имена чланова породице указује на интимизацију односа са природом, која је, макар на метафоричном нивоу, почољена. Та је интимизација праћена и употребом хипокористика (*љубимче, чедо*), а посебно наглашена кроз метафоричку метаморфозу природних ентитета: камен у исказу лирског ја постаје постеља, а снег меко перје – и у једном и у другом случају нема говора о, примерице, грубости првог или хладноћи другог. Простор природе истодобно је простор и сигурности (*кућа*), и слободе (*слободни стан*), простор у којем је живот виђен као рајски. Управо у томе и јесте једнодимензионалност слике овакве егзистенције: она приказује пролеће, а друга годишња доба тек по изузетку; она доноси репрезен-

тацију простора природе, али не и простора у којем би се још могло обитавати. Кад је реч о природи, овде нема чак ни скице неке могуће комплексности простора, па ни контраста какав је присутан кроз репрезентације религијски маркираних појмова.

У групу најпродуктивнијих појмова који добијају метафорска именована спадају они који означавају људско биће, а истакнуто место заузима метафоричко представљање детета. Та репрезентација требало би да нам говори нешто о томе како аутор види и самог имплицитног читаоца, а из слике онога што се подразумева под дететом може се посредно читати и шта дете *шреба* да буде.

дете → бисерче, дика, душица, златно зрно, јарко сунце, лепи цвет, малено лане, нежно јанче, храна: А у круни што се сија, / Бисерче сам једно и ја! – МП 64, да надгледам своју дику [→ дете] – ЈСб 162, Пружи ми душице [→ дете] / Злаћане ручице – ЈСб 2, Златно зрно, чедо моје драго – ПД 52, Устај, устај Жарко / Моје сунце јарко – ЈСб 2, Моје дџте / Лџпый цвџте – ЈСд 50, То малено лане моје [→ дете] – ЈСб 165, Нџжно јанче [→ дете] – ЈСд 51, Пољуби ме моја храна [→ дете] – АП 57;

девојчица → голуб, љиљан: Једна [девојчица је] голуб, друга [девојчица је] љиљан / У дечијем колу – МП2 108;

брат → соко, суво злато: моја браћа све од ско-ра, / Али сами соколови – БР 20, О мој добри брато / Моје суво злато – Г 57;

кћи → бела зора, бисерово зрно, зумбул, игра, кита цвећа, срце: Ох! отвори плаво око / Зоро бџла [→ кћери]! – ЈСб 151, Јер је мала Вида / Зрно бисерово – ЈСб 154, А што си ми увенуо / Зумбул цвџте [→ кћери]! – ЈСб 151, Ког' ћу посад миловати, / Игро моја [→ кћери]! – ЈСб 152, Што си с' тако накитила, / Кито цвџћа [→ кћери]! – ЈСб 152, Да отвориш мало очи, / Очи моје [→ кћери]! – ЈСб 151, А ти не-

ћеш, већ се срдеш, / Срце моје [→ кћери]! – ЈСб 151;

девојка → слатка јагода, снага: Набери, слатка јагоро [→ девојко]!... – ЈГ 178, Устани, снаго [→ девојко], устани!... – ЈГ 175;

драга → бела вила: И девојче још нашао / Белу вилу у облику – БР 51.

Дете, кћер/девојчица/девојка/драга и брат представљени су употребом имена за део тела (*очи, срце*), преко флоралне (*зумбул, јагода, љиљан, цвећ*) и фауналне метафорике (*голуб, јанче, лане, соко*)<sup>7</sup>, до елемената неживе природе (*бисерче, бисерово зрно, златно, златно зрно*) и имена небеског тела (*сунце*), као и именом дела дана (*бела зора*), али и апстрактним именицама попут *дика, душица, итра, снага*; присутно је, коначно, њихово именоване као *хране*. На рубу ће се наћи и укључење митске *беле виле*. Несумњиво је да је у појединим таквим именованима наглашена вредност људског бића *за другог*, за онога који именује, док је у осталим случајевима реч о његовим квалитетима *ио себи*, премда се ове две равни унутар именована често преплићу. Примера ради, када се дете именује као *срце*, онда је ту реч о имплицитном упоређењу са срцем онога који метафору изговара – дете је виђено као нешто од чега зависи живот тог другог, што је хипербола која треба да укаже на његов значај за онога који метафору изговара. (Слично је са метафорама које укључују именоване људског бића као *душице, снаге* или *дике*.) Опет, унутар именована детета као *срца* повратно се подразумева хијерархија у којој осећајност човека – метонимијски означена срцем – заузима најбитније место у његовој егзистенцији. Са друге стране пак сто-

<sup>7</sup> Присуство флоралне и фауналне метафорике карактеристика је и Змајевог песништва за децу (уп. Радкић 2003).

ји метафора детета као игре. Премда се и та може разумети тако као да је дете игра(чка) за онога који метафору изговара, пре ће бити да је у детету игра виђена као суштина његовог постојања, или макар као његова специфичност. Тако је и у коришћењу именице *зрно* у синтагматским спојевима (*бисерово зрно, златно зрно*) метафора грађена по особини *маленкости*. Ту се, међутим, уплиће и концептуализација детета као бића које је *незрело, недорасло*, бића које тек треба да постане *биљка*. Употреба епитета унутар синтагматски остварених метафора додаће још неке нијансе виђењу детета: оно је *лепо* (као цвет – *зумбул* и *љилан*) и *нежно* (као *јанче*), *чисто* (као *бела зора*) и *свејло* (као *јарко сунце*). Тако се на позадини оваквих именована оцртава идеализована и понешто сладуњава слика детета, у којој нема много простора за разумевање дечјих мана и несавршености, једнако као што нема места ни за његову аутономију у односу на одраслог.

Метафорична именована служе и у сликовитом представљању апстрактних ентитета – особина, осећања и сл. Ове су метафоре најчешће реализоване као двочлане генитивне синтагме у којима први члан реферише на конкретни појам, док је други апстрактнији. Уп.:

- извор среће: Нек' ти љубко 'место јада / Изворъ среће струи чистъ – ЂР 5;
- море радости: Та радости садъ се море / Теб' отвори – ЂР 5;
- роса благости: Благости твоје росомъ / Ороси срце моје – ЈСд 17;
- цвет младости: Цветъ младости то су моћна крила – ЂР 13;
- угаљ страсти: Угаљ страсти / Плотске сласти / Ти си угасила – ПД 23;
- печат вере: Печатъ вѣре што носишъ на челу – ЈСд 91;

- пруд мира: Счекао те мира прудъ – ЂР 7;
- хлади тишине: Кадъ се стисну изнадъ мене / Лади твои [тишине] уокругъ – ЂР 2;
- холујина напасти: Бедем то је, кад напасти / Холујина дува – МП2 1;
- семе милина, ~ освете, ~ мржње и злобе, ~ стална добра: Анђо божиј са висина / Носи семе свих милина – ПД 25; сѣме / Освете, мржњѣ, злобе / Истргни крѣпкимъ зоромъ – ЈСд 18, Стална добра сеймо семе – ЂР 5;
- стаза правде, ~ спасења, ~ истине и правде: Направи моје стопе / На стазу правде твоје – ЈСд 17, И на стазу спасења / Моје стопе направи! – ЈСд 20, Треба стазомъ истине / И правде обрнутъ – ЈСд 66;
- пут живота, ~ жића: Отргох се – у даљину, / На „живота“ пут... – ЈГ 163, Сметња свака, која на путъ / Испречи се жића твога – ЂР 15.

Конкретни појмови по правилу су везани за свет живе (*семе, цвети*) и неживе природе (*вал, извор, море*), а њима се придружују они који означавају предмете (*бич, љечаш*), као и именице *јуш*, односно *стаза*. Други члан споја означава претежно врлину или ману, позитивно или негативно осећање (*блајоси, вера* и *мир, радоси* и *срећа*, а наспрам њих стоје *мржња, освети* и *страсти*), као и одређену моралну вредност (*истица, правда*); веома ретко се други члан споја може видети као релативно неутралан (*живош, шишина*, а њима се може, евентуално, додати и *младоси*, која се у различитим контекстима различито вреднује). У центру свих метафора је представа живота као пута/стазе којим се иде. Та се метафора укршта се дуалистичком визијом света, где са једне стране стоје врлине и идеали, а са друге мане и греси. Овакво укрштање ставља акценат на могућност избора да се крене једним или другим путем, при чему оцртавање ових путева постаје могуће тек уз акцентовање оних врлина које се сма-

трају битним. Дакако, нису све оне дате унутар ових метафора, али се метафоричким спојевима промовишу унутар текста.

Занимљиве су, коначно, оне метафоре које имају аутопоетичку вредност, а које у крајњој линији (треба да) формирају поглед имплицитног читаоца на вредност књижевности.

НЊКОЛИКО ЦВЋТИЋА [→ песама] ИЗЪ ТУ-  
ЋЕГЪ ПЕРИВОЯ – ЈСд 70, НЊКОЛИКО НА-  
ЧЕЛНЫ ЗРНЦА' [→ песама] – ЈСд 91, У књи-  
жици нашао је / Разговорна друга – ВМЈ 34, А  
још више књигу моју – / Она ми је мио гост –  
Г 130.

У овим исказима, дакле, с једне стране стоје појмови који припадају биљном свету, а са друге књига добија антропоморфизовани лик, који је позитивно вредносно одређен (*мио їосїї, разїворни груї*).

У вези с метафором у предзмајевској поезији могу се дати још две напомене. Прва се тиче тога да је у целини, структурно гледано, најприсутнија метафора *in absentia*, која обухвата близу трећине забележених примера. Упола је мање генитивних и копулативних метафора; апозитивне су изразито ретке, док се хифенска јавља само у два случаја.<sup>8</sup> Друга напомена тиче се конвенционалности/инвентивности метафоре (по угледу на разлику конвенционалног и инвентивног поређења дату у Јовановић Симић 2011: 14). Када бисмо покушали да на сличан начин разврстамо метафоре наведене у претходним параграфима, ретко коју од њих могли бисмо сврстати у другу групу, у групу инвентивних. То не значи да унутар предзмајевског песничтва не постоје инвентивније метафоре, али су оне ванредно ретке (уп. нпр.: крај совре облачићи / То су јата ђаволова – МКА 47).

Да сумирамо: у поезији за децу предзмајевског периода метафора је присутна, али су степен и начин њеног присуства специфични. Ограничења у дистрибуцији метафора су, на првом месту, тематске природе – у њиховом образовању учествују појмови који означавају делове тела и чланове породице, биљни, животињски свет и неживу природу; под утицајем историјских прилика у њих су укључене лексика која се везује за борбу за национално ослобођење и религиозно маркирана лексика. Ограничења се очитују, осим у наведеном, и у конвенционалности употребљених средстава: коришћене лексеме или одређени стилски образац често се понављају и отуда је ефекат стилизације слаб. Кад је реч о идеолошким аспектима текста, чини се да се идеализована слика детета, коју аутори пос(р)едују, умногоме може имплицитно читати и из њиховог метафоричког говора. Тај говор, међутим, тихо преноси и одређену слику света: овде је она битно одређена хришћанским погледом на егзистенцију, који је у дуализму добра и зла доживео своје упрошћење, као и историјским приликама, које су учиниле да унутар предзмајевске поезије поменута тема националног ослобођења заузме важно место, формирајући собом и у великој мери узорни, епски модел јунака. Потоње се може сматрати и трагом романтичарског утицаја, који је несумњиво допринео да унутар ових стихова простор живљења буде простор природе, а овај пак представљен као претежно једнодимензионално идиличан.

Укрштање резултата психолингвистичких истраживања, које смо поменули на почетку

<sup>8</sup> Више о класификацији метафоре в. у Ковачевић 2015: 17–32.



рада, са налазима који се тичу употреба метафоре у предзмајевској поезији показују нам и њен методички потенцијал, али и битна ограничења у погледу тог потенцијала. Наиме, методичке могућности у вези са предзмајевском поезијом заснивају се на искуственој утемељености употребљених метафора и на њиховој конвенционалности, као и на (евентуалној) снажнијој присутности у свакодневном говору. Другим речима, све оне метафоре које у изворном домену имају конкретне појмове, без обзира на то да ли им је циљни домен апстрактан (*звезда* ← *ошацибина*, *маји* ← *домовина*) или конкретан (*соко* ← *јунак*, *злаћо* ← *зрак*; *јерје* ← *снеј*; *роса* ← *бисер*), могле би се у начелу увести кроз предзмајевско песништво у (пред)школски рад са децом, уз поштовање развојних карактеристика узраста и пажљиво осмишљено методичко вођење. Такође, процес њиховог разумевања свакако би био олакшан уколико би и изворни и циљни домен метафоре били експлицитно изречени (као што је најтранспарентније случај у примерима копулативних или апозитивних метафора), а томе би допринео и прозирнији контекст у којем се метафоре јављају. Са друге стране, потешкоће у погледу методичког упошљавања предзмајевског песништва нису мале. Проблеме ствара мноштво метафора *in absentia*, а њима се придружује и очигледно присуство архаизама на лексичком и (песничких) инверзија на синтаксичком плану. Иако је једна од могућности у таквим случајевима амортизација сложености језичког израза кроз лексичка, синтаксичка и тематско-мотивска прилагођавања, чини се да актуализација предзмајевске поезије у (пред)школском контексту нема много смисла ако је потребно прилагођавати текст на свим поменутих нивоима и ако се под притиском

адаптације дух изворних стихова губи. Ту врсту проблема ваља посматрати као додатни изазов: на њега би се могло одговорити строгом селекцијом песничких текстова, у којој би се издвојило оно што је најчитљивије и што би, кроз адекватну усмену локализацију текста и(ли) писану методичку апаратуру, најмлађима приближило један више него важан аспект наше културе и нашег идентитета – саме почетке српске поезије за децу и младе.

#### ИЗВОРИ

- АП: Поповић, Алекса. Дечко и тица. Дете и мати. Стеван Поповић (ур.). *Венац њесама*. Пешта: Брзотис Виктора Хорањскога, 1872.
- БР: Радичевић, Бранко. Ајдук, Молитва, Путник и тица, Путник на уранку, Ране, Циц! У: Бранко Радичевић, *Песме*. Беч: Јерменски манастир, 1847.
- Г: Голуб – непознати аутори. Добра сеја. Ђачко коло. Пуштање змаја. Песма на почетку школе. Држи ред! На игралишту. Снег. Јован Благојевић (ур.). *Голуб*, год. 1, бр. 4, 6, 9, 10, 11, 12. Сомбор: Књижара Миливоја Каракашевића, 1879.
- ЂР: Райковић, Ђорђе. Басне, Искрице, Надписи, Производи у стиховима. Песме. (циклуси), у: Ђ. Райковић, *Едџ и медџ*, У Новомџ Саду: У Печатњи д-ра Данила Медаковића, 1858.
- ЈГ: Грчић, Јован. Пролеће (циклус). Јован Грчић Миленко, *Песме*. Беч: Тискарна Л. Соммера и друга, 1869.
- ЈСб: Суботић, Јован. Видосава (циклус). Пјеме за малу дџчицу (циклус), Србин (песма). Ј. Суботић, *Дџла Јована Суботића. Књиџа I. Пјеме лирске*. У: Карловци: У митрополитско-гимназијалној Типографији, 1858.
- ЈСд: Сундечић, Ј. *Низџ граџоцџноџ бисера или Духовне и моралне џџме за дџцу*. Задар: Књиџопечатња Бр. Батгара, 1856.
- ЛМ: Милованов, Лука. Мојој дјечи на мајалес, На књиџицу за новољетни дар. Лука Милованов, *Оџиџи на-*

- сшавлења к Србској сличноречности и слојомјерју или прородији*. Беч: Штампариија Јерменскога манастира, 1833.
- ЉН: Ненадовић, Любомир П. Гавранъ и лисица. Две жабе. Езопъ и магарацъ. Еленъ. Еленъ и лоза. Кобацъ и кукавица. Корњача. Лафъ, магарацъ и лисица. Лафъ и зець. Лафъ и лисица. Лафъ и мишь. Лисица и петао. Петао и диамантъ. Растъ и трске. Туђе перъ. Чврчакъ и мрави. Любомир П. Ненадовић, *Песме*. Земун: Издао и печатао I. К. Сопромъ, 1860.
- МКА: Абердар, Милан Кујунџић. Бачки јади. Милан Кујунџић Абердар. *Први јек*. Београд: Државна штампариија, 1868.
- МП: Поповић, Мита. Срећа. Српство. Стеван Поповић (ур.). *Венац џесама*. Пешта: Брзотис Виктора Хорањскога, 1872.
- МП2: Поповић, Мита. Голуб. Другарице. Мали Степа. Јован Благојевић (ур.). *Голуб*, год. 1, бр. 1, 2 и 7. Сомбор: Књижара Миливоја Каракашевића, 1879.
- ПД: Деспотовић, Петар. *Невен или Песме за децу*. Сомбор: Штампариија А. Вагнера и другара, 1865.
- СлП: Слике и прилике – непознати аутори. Владислав, Ој облаци. С. Поповић (ур.). *Слике и прилике*. Пешта: Брзотис Виктора Хорањскога, 1872.
- СП: Поповић, Стеван. Волим. Домовина. Јунак. Крадљивац и псето. Мрав. Рајко и рибица. Тица. Четири годишња времена. Шта је звезда. Стеван Поповић (ур.). *Венац џесама*. Пешта: Брзотис Виктора Хорањскога, 1872.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисѣмија и орѣанизаѣија лексичкој сисѣма у срѣскомѣ језику*. Београд: ЗУНС, 2004.
- Грујић, Тамара. Визуелизаѣија у поеми Вукова азбука Душана Радовића. *Дѣтшњсѣтво*, XLVII, 1 (2021): 111–119.
- Драгићевић, Рајна. *Лексиколоѣија срѣској језика*. Београд: ЗЗУ, 2007.
- Јанићевић, Валерија. *Теорија књижевносѣи и у разредној насѣави*. Београд: УФ, 2016.
- Јовановић Симић, Јелена. О песничком поређењу. *Узданица*, VIII, 1 (2011): 7–21.
- Кебара, Марина. Језичке антиномије у дечјем стваралаштву и стваралаштву за децу – психолингвистички приступ. Виолета Јовановић и Тиодор Росић (ур.). *Књижевносѣи за децу и омладину – наука и насѣава*. Јагодина: Педагошки факултет, 2011, 119–138.
- Кебара, Марина. Језичко-семантичке аномалије као стилски поступак у књижевности за децу Љубивоја Ршумовића. Илијана Чутура и Маја Димитријевић (ур.). *Књижевносѣи за децу у науци и насѣави*. Јагодина: Педагошки факултет, 2020, 141–155.
- Ковачевић, Милош. *Сѣилисѣиѣика и ѣрамаѣиѣика сѣилских фиѣура*. Крагујевац: Кантакузин, 2015.
- Ковачевић, Милош. *Сѣилска ѣкања у књижевносѣи оградѣања*. Београд: Јасен, 2022.
- Лазаревић, Емилија, Јелена Стевановић. Развијеност и разумевање метафоре код деце предшколског узраста. *Иновације у насѣави*, XXXI, 3 (2018), 49–60.
- Максимовић, Јелена. Тмезички каламбур у антономазијским именима ликова књижевности за децу. Виолета Јовановић и Тиодор Росић (ур.). *Савремена књижевносѣи за децу у науци и насѣави*. Јагодина: Педагошки факултет, 2012, 149–159.
- Милановић, Александар. Радовићев језик и Радовић о језику. Александар Јовановић и Драган Хамовић (ур.). *Душан Радовић и развој модерне срѣске књижевносѣи*. Београд: УФ, 2008, 209–222.
- Мићић, Вишња. Методички приступ књижевном делу Владимира Андрића – проучавање песничких поступака. Тиодор Росић (ур.). *Књижевносѣи за децу у науци и насѣави*. Јагодина: Педагошки факултет, 2008, 426–436.

## ЛИТЕРАТУРА

- Вукомановић Растегорац, Владимир. *Језик и сѣил ѣозеѣије за децу ѣредзмајевској ѣериода*. Докторска дисертација, 2016.
- Вукомановић Растегорац, Владимир. Како је поезија покушала да подучава децу: један могући увод у идеологију текста – стилистички и методички аспект. *Зборник Маѣишѣе срѣске за књижевносѣи и језик*, LXV, 3 (2017): 961–978.
- Вукомановић Растегорац, Владимир. Лексика као огледало времена у контексту предзмајевске поезије за децу. *Дѣтшњсѣтво*, XLIII, 1 (2017): 69–79.

- Мићић, Вишња. *Дете чишалац и хронологија чишања*. Београд: УФ, 2020.
- НПСЈ: *Наставни програми српског језика за основну школу*. Београд: Просветни гласник, 2017–2020.
- Опачић, Зорана. *Наивна свесћ и фикција*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2011.
- Опачић, Зорана. Сливница (лексикографска одредница). Петар Пијановић (ур.). *Лексикон образовних термина*. Београд: УФ, 2014, 724–725.
- Пијановић, Петар. *Изазови граничне књижевности*. Београд: УФ, 2014.
- Радикић, Василије. *Змајево песничтво за децу*. Нови Сад: ЗДИ, 2003.
- Сарленд, Чарлс. Невиних нема: идеологија, политика и књижевност за децу. Питер Хант (ур.). *Тумачење књижевности за децу*. Београд: УФ, 2013, 61–86.
- Симић, Радоје, Јелена Јовановић Симић. Григор Витез – дечји песник. Виолета Јовановић и Тиодор Росић (ур.). *Књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Педагошки факултет, 2014, 73–86.
- Спасић, Јелена. Језичке игре у *Пољшарцу* Душана Радовића. *Детињство*, XLVIII, 4 (2022): 51–62.
- Спасић Јелена. Језичко-мисаоне игре у Змајевом *Невену*. Илијана Чутура и Маја Димитријевић (ур.). *Књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Факултет педагошких наука, 2020, 157–172.
- Спасић, Јелена. Кенинг у књижевности за децу. Виолета Јовановић и Тиодор Росић (ур.). *Књижевност за децу и омладину – наука и настава*. Јагодина: Педагошки факултет, 2012, 139–160.
- Стамболић, Исидора Ана. Трагови травестије у збирци песама *Дај ми крила један круг* Владимира Андрића. *Детињство*, XLVII, 1 (2021): 120–125.
- Чутура, Илијана. О неким особеностима параномазије у савременој прозној књижевности за децу. Виолета Јовановић и Тиодор Росић (ур.). *Савремена књижевност за децу у науци и настави*. Јагодина: Педагошки факултет, 2010, 91–102.
- Katnić Bakaršić, Marina. *Lingvistička stilistika*. Budapest: Open Society Institute, 1999.
- Kojen, Leon (prir.). *Metafora, figure i značenje*. Beograd: Prosveta, 1986.
- Soleša Grijak, Đurđa. Značaj i uloga metafora u kognitivnom razvoju predškolske dece. *Pedagogija*, LXIV, 1 (2009): 124–131.

Vladimir M. VUKOMANOVIĆ RASTEGORAC

METAPHOR IN THE CHILDREN'S POETRY  
FROM THE PERIOD BEFORE JOVAN  
JOVANOVIĆ ZMAJ – STYLISTIC AND  
METHODICAL ASPECT

Summary

Although it represents the historical beginning of children's poetry in Serbia, poetry from the period before Jovan Jovanović Zmaj to this day has not had a systemic description of its stylistic repertoire. In addition, the possibilities of its inclusion in the educational practice have not been seriously considered. Therefore, the aim of this text was threefold: firstly, to give a detailed description of distribution of metaphor in the poetry for children from the period before Jovan Jovanović Zmaj, secondly, to point out the ideological aspects of its use, and, thirdly, to outline the methodical implications of the conducted analysis. The analysis showed firstly, that metaphors in the poetry before Jovan Jovanović Zmaj were significantly limited in its themes and predominantly conventional, secondly, that the metaphorical speech was markedly determined by Christian framework, historical situation and Romanticism, and, thirdly, that the methodical possibilities related to the poetry from the period before Jovan Jovanović Zmaj are based on the experiential grounding of metaphors and their conventionality, and that a stringent selection of its verses is necessary if they are to be included in the (pre)school context.

Keywords: children's poetry, poetry from the period before Jovan Jovanović Zmaj, stylistics, ideology, methodology of speech development, methodology of teaching Serbian language and literature